

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 10, Sayı 27, Temmuz 2023 / Volume 10, Issue 27, July 2023

SELÇUKLU VEZİRİ SÂHİB ATA FAHREDDİN'İN VAKIF ESERLERİNE

BİR ÖRNEK: AKŞEHİR SÂHİB ATA MEDRESESİ

An Example of the Foundation Institutions of the Seljuk Vizier Sâhib Ata

Fahreddin: Akşehir Sâhib Ata Madrasa

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 16.09.2022
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 05.07.2023
Sayfa/ Pages : 363-382
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2023.246>

Ali KOZAN

(Doç. Dr.), Samsun Üniversitesi, e-mail: ali.kozan@samsun.edu.tr, ORCID:

<https://orcid.org/0000-0002-8776-2379>

Atıf/Citation

Kozan, Ali, "Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddin'in Vakıf Eserlerine Bir Örnek: Akşehir Sâhib Ata Medresesi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 10/27, 2023, s. 363-382.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 10, Sayı 27, Temmuz 2023.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 10, Issue 27, July 2023.

ISSN: 2148-5704

SELÇUKLU VEZİRİ SÂHİB ATA FAHREDDİN'İN VAKIF ESERLERİNE BİR ÖRNEK: AKŞEHİR SÂHİB ATA MEDRESESİ

*An Example of the Foundation Institutions of the Seljuk Vizier Sâhib Ata Fahreddin:
Akşehir Sâhib Ata Madrasa*

Ali KOZAN

Öz: Sâhib Ata Fahreddin (ö. 1288), Anadolu Selçuklu Devleti'nin son devirlerinde vezirlik gibi yüksek mevkilerde görev almış bir devlet adamıdır. Yaşadığı dönem, Anadolu'da idari ve siyasi yapının en karmaşık olduğu döneme rastlar. Nitekim bu dönem, Selçuklu saltanat kavgaları, Moğol baskısı, devamlı artan vergi yükü ve iç isyanlar gibi pek çok olayın gerçekleştiği bir kaos dönemidir. Sâhib Ata Fahreddin, söz konusu kaotik ortamda siyasi kimliğiyle boy gösteren bir bürokrat, Anadolu'nun farklı şehirlerinde inşa ettirdiği vakıf eserleri yönüyle sosyal anlamda devleti ayakta tutmaya çalışan bir hayırseverdir. Sivas, Kayseri, Konya ve Afyon'da yaptırmış olduğu medrese ve hankahlar devrin birer eğitim merkezi olmasının yanında sanat şaheserleridir. Bu eserlerden birisi de 648 / 1250 senesinde medrese, mescit, hankah, imaret, misafirhane ve çeşmesiyle bir külliye şeklinde Akşehir'de inşa ettirdiği Taş Medrese yapı manzumesidir. Medreseye ait vakfın ayakta kalabilmesi için birçok köy, kervansaray, hamam ve bağ gelirleri buraya gelir olarak kaydedilmiştir. Medrese, tarihsel süreçte önemli bir Selçuklu şehri olan Akşehir'in iktisadi, idari ve kültürel gelişmesinde etkili olan kurumlar arasında yer almıştır. Nitekim Taş Medrese'deki eğitim-öğretim faaliyetlerinin Osmanlı döneminde de devam ettirildiği ve 1900'lü yıllara kadar esas işlevi olan eğitim faaliyetlerini yürüten faal bir yapı arz ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçukluları, Sâhib Ata Fahreddin, vakıf, Akşehir, Taş Medrese

Abstract: Sâhib Ata Fahreddin (d. 1288) is a statesman who served in high positions such as vizierate in the last periods of the Anatolian Seljuk State. The period in which he lived coincides with the most complex administrative and political structure in Anatolia. As a matter of fact, this period is a chaos period in which many events such as Seljuk sultanate fights, Mongol pressure, ever-increasing tax burden and internal rebellions took place. Sâhib Ata Fahreddin is a bureaucrat who shows up with his political identity in this chaotic environment, and a philanthropist who tries to keep the state alive in social sense with the foundation works he had built in different cities of Anatolia. The madrasahs and hankahs that he had built in Sivas, Kayseri, Konya and Afyon are masterpieces of art as well as being educational centers of the era. One of these works is the Stone Madrasa, which he had built in Akşehir in the form of a complex with a madrasa, small mosque, hankah, soup kitchen, guest house and fountain in 648 / 1250. In order for the foundation belonging to the madrasah to survive, the revenues of many villages, caravanserais, baths and vineyards were recorded as income here. The madrasa was among the institutions that were influential in the economic, administrative and cultural development of Akşehir, which was an important Seljuk city in the historical process. As a matter of fact, it can be said that the educational activities in Taş Madrasah were continued in the Ottoman period and that it was an active structure that carried out educational activities, which was its main function until the 1900s.

Key Words: Anatolian Seljuks, Sâhib Ata Fahreddin, foundation, Akşehir, Taş Madrasa

Giriş

Sâhib Ata Fahreddin, Anadolu Selçuklu Devleti'nin inhitatı devrinde yaklaşık elli yıl kadar devletin yüksek mevkilerinde görev almış önemli bir devlet adamıdır. Onun yaşadığı devir, Anadolu'da idari ve siyasi yapının en karmaşık olduğu döneme rastlar. Bu devir, Selçuklu

salтанat kavgaları, Moğol baskısı, devamlı artan vergi yükü ve iç isyanlar gibi pek çok olayın gerçekleştiği bir kaos dönemidir.¹

Sâhib Ata Fahreddin, devlet adamlığının yanı sıra tesis ettiği cami, han, hamam ve medreselerle Anadolu coğrafyasının imarında katkıda bulunan *ebu'l-hayrât*² ayrıca Moğol istilası sürecinde, şehzade çekişmeleri ve iç isyanlarla Anadolu'nun istikrarsız ve kaotik ortamında siyasi kimliğiyle boy gösteren bir bürokrat, vesile olduğu hayır müesseselerinin faaliyetleri yönüyle sosyal olarak devleti ayakta tutmaya çalışan bir vâkıftır.

Anadolu Selçukluları devrinde Sivas'tan Afyon'a kadar yaptırmış olduğu eserleriyle günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan Sâhib Ata Fahreddin'in asıl adı "*el-Hâc Ebûbekir zâde Fahreddin Ali bin Hüseyin el-Konevî*"dir. Konya şehrine yerleşmiş köklü bir aileye mensup olan Sâhib Ata'nın (ö. 25 Şevval 687 / 22 Kasım 1288), nereli olduğu kesin olmamakla birlikte, Sivas Gök Medrese'ye ait vakfiyesinde (679 / 1280) geçen, "*Ali bin Hüseyin bin el-Hâc Ebubekir el-Konevî*" ibaresinden hareketle Konyalı bir aileye mensubiyeti kabul edilmektedir.³ Yine aynı vakfiyede geçen ifadelerden hareketle ehl-i sünnet akidesini benimseyen Şafii mezhebine bağlı bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Servetini hayır işlerine harcamasından dolayı "*ata / bağış yapan*" unvanıyla da anılmıştır.

Sâhib Ata Fahreddin, İlhanlıların Anadolu tahakkümleri sürecinde birkaç Selçuklu sultanına 33 yıl (1258-1285) hizmette bulunmuştur. Bunlar arasında II. İzzeddin Keykavus (ö. 1279), IV. Rükneddin Kılıçarslan (ö. 1266), III. Gıyaseddin Keyhüsrev (ö. 1284) ve II. Gıyaseddin Mesud (ö. 1308) bulunmaktadır. 1258 yılında iki yıl kadar "emîr-i dâd" (adalet veziri) olan Sâhib Ata 1260 yılında II. İzzeddin Keykavus (ö. 1279) tarafından sâhib unvanıyla Büyük Vezirliğe getirilmiştir. Anadolu Selçuklularında tespit edilebilen ilk vazifesi emîr-i dâdlıktır. Bu görev bir nevi adalet bakanlığı mesabesinde olan tevkifhane müdürlüğüdür.⁵ Bu görevinde bulunduğu sırada divanda bir münakaşa esnasında salтанat naibi Celaleddin Karatay'ın vezir Sâhib Tuğrai'nin görevi kötüye kullanmasından dolayı Fahreddin Ali'ye işaret ederek veziri Antalya'ya sürgün ettirdiği bilinmektedir. Fakat emîr-i dâdın divan üyelerinden olmadığı da belirtilmelidir.⁶

1246 yılında emirlerin ittifakıyla II. İzzeddin Keykavus tahta oturduğunda yapılan tevcihatta, pervane⁷ olmuştur.⁸ Emîr-i Dâdlık görevini sürdürürken II. Keykavus'un müstakil salтанat sürecinde (1246-1249), İlhanlı elçilerinin anlaşma dışında Anadolu'dan sürekli vergi istemelerini engellemek için Altınordu Devleti'ni kuran Cuci'nin oğlu İlhan Batu Han'a (ö. 1253) bir Selçuklu elçisi olarak gönderilmiştir.⁹ 100 bin sultanî dirhem ile Han'ın huzuruna giden Sâhib Ata'nın bu işte başarılı olduğu ve Batu Han'ın İlhanlı komutanlarının Anadolu'ya gitmelerini engelleyen bir yarlıg / ferman çıkardığı bilinmektedir.¹⁰ Hatta onun görev dönüşü

¹ Döneme ait geniş bilgi için bkz. Colin Imber, "Sâhib Atâ Oghulları". *EI VIII*, (1995) 831; Erdoğan Merçil, "Sâhib Ata". *DİA* 35 (2008): 515; Sadi Bayram, Ahmet Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin Konya İmarat ve Sivas Gök Medrese Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* 13 (1981): 32.

² Sivas Gök Medrese taç kapısında yer alan 1271 tarihli inşa kitabesinde, Sahib Ata Fahreddin "ebu'l-hayrât ve'l-hasenât" olarak vasfedilmiştir.

³ M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, (İstanbul: Türkiye Matbaası, 1934), 24.

⁴ Orhan Cezmi Tuncer, *Kayseri Sahib Ata Medresesi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 59.

⁵ Ahmet Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, (Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2003), 12.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, (Ankara: TTK Yay., 1984), 98.

⁷ Pervane; hüküm, ferman ve berat gibi belgeleri hazırlamakla görevli memurdur. Bkz. Muharrem Kesik, "Pervane", *DİA* 34 (2007): 244.

⁸ M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 6; Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sâhib (Afyonkarahisar) Sancağı*, (Ankara: TTK Yay., 2013), 7.

⁹ Merçil, "Sâhib Ata", 515.

¹⁰ İbn Bibi, *Selçukname*, çev. Mükrimin Halil Yananç, (İstanbul: Kitabevi Yay., 2010), 211; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, İstanbul: Timaş Yay., 2013), 167.

yolda Baycu Noyan ile karşılaştığı, onun da kendisini atlayarak Han'a şikâyet eden Selçuklu erkânına artık iyi bir nazarla bakmayacağını kızgın bir dille ifade ettiği rivayet edilmektedir.

Sultanın devlet merkezinde bulunmadığı zamanlarda ona ait tüm işlerden sorumlu devlet görevlisi olarak naib-i saltanatlık da yapmıştır. Sâhib Ata, bu göreve II. Keykavus'un Hülagû huzuruna çıkmak maksadıyla Konya şehriden ayrılışından önce getirilmiştir. (657 / 1259)

Sâhib Ata II. Keykavus tarafından, vezir Mahmud Tuğrai'nin vefatını müteakip vezirlik görevine getirilmiştir. Fakat II. Keykavus tarafından kardeşinin maksadını öğrenmek üzere Aksaray'a gönderilen Sâhib Ata IV. Kılıçarslan'ın vezirlik teklifini kabul ederek onun tarafında yer almıştır. Zaten II. Keykavus'tan itibaren yaklaşık otuz yıl süre ile beş Selçuklu sultanına vezirlik yaptığı bilinmektedir.

Ahmet Tekudar'ın İlhanlı tahtına çıkmasını müteakip (680 / 1282), Selçuklu toprakları da III. Keyhüsrev ve II. Mesud arasında paylaşılır. Argun Han tahta çıktığında ise II. Mesud'u sultan olarak ilan etmiş (683 / 1284), Sâhib Ata bu dönemde de vezaret vazifesini sürdürmüştür. Hatta bu dönemde Moğol asker ve idarecilerinin ihtiyaçları için ödenecek olan meblağ Selçuklu hazinesinden temin edilememiş, Sâhib Ata Moğolların masraflarını kendi hazinesinden karşılamıştır. 50 yıllık birikimi olan 400.000 dirhemi Erzincan'a getirerek devleti bu külfetten kurtarmıştır.

Onun bu süreçte yapmış olduğu faaliyetlerden birisi de ilmiye sınıfından olmadığı için Arapçaya fazlaca vâkıf olmadığından dolayı divan defterlerinin Farsça yazılması geleneğini başlatmasıdır. Aksarayî de "tahsil durumu ve devlet işlerine ihtimamı sebebiyle divan defterleri Arapçadan Farsçaya çevrildi." şeklinde geçen onun bu tutumu, bazı kaynaklarda cahilliğine delil gösterilerek eleştirilse de Osman Turan devlet işlerinde ve divanda yüksek vasıflara sahip olduğunun kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kösedağ Savaşı'nı (1243) müteakip Anadolu'yu istila ederek vergiye bağlayan Moğollarla kurduğu hassas denge siyaseti neticesinde Anadolu coğrafyasının daha fazla fakirleşmesini önlemiş ve bu yönüyle de halkın teveccühünü kazanmıştır.

Sultan II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da gurbet ve sürgün hayatı yaşadığı dönemde Sâhib Ata Fahreddin'e bir mektup yazarak içinde bulunduğu durumun vahametini anlatması üzerine Sultan'a bir miktar altın ve kıymetli hediyeler göndermesi devlet erkanından onu tasfiye etmek isteyenlerin harekete geçmesine sebep oldu. Muinüddin Pervâne'nin de etkisiyle görevinden azledilerek Osmancık Kalesi'nde hapsedilmiştir. (670 / 1270-71)¹¹

Küçük oğlu Nusretüddin Hasan, İlhanlı Sultanı Abaka Han'ın huzuruna çıkararak babasının adına aldığı bir yarlıg ile Sâhib Ata'yı hapis hayatından kurtardı. Abaka Han'ın huzuruna çıkan Sâhib Ata, hakkında çıkan ithamların asılsız olduğunu ispatladı (671 / 1271-72)¹² ve yeniden Konya'ya döndü. Burada sıkıntılı bir süreç yaşadı. Birkaç yıl sonra yeniden Abaka Han'ın huzuruna çıkararak ve bazı şartları da kabul ederek vezirlik görevine tayin edildi. (674 / 1275-76). Bu şartlara göre oğullarına Lâdik (Denizli), Honaz ve Afyonkarahisar subaşılıkları verilmiş, Sâhib Ata ve oğullarının Abaka Han'a her yıl iki bin baliş ödemesi, Anadolu topraklarından sevk edilecek mal ve vergilerin gönderilmesi için 700 at verileceği taahhüt edilmiştir.¹³

Sâhib Ata'nın bu süreçten sonraki vezirliği 1285 yılına kadar sürmüştür. Onun yokluğunda vezirlik yapan Mecdüddin Muhammed'e ise atabeylik görevi verilmiştir.¹⁴

Menâkıbu'l-Ârifin'de Sâhib Ata'nın Mevlânâ'yı ziyaret ettiği ve nasihat almak istediği rivayet edilmektedir. Fakat uzunca bir süre huzurda beklemesine rağmen şeyhin kendisiyle

¹¹ Özer Küpeli, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar", *Afyonkarahisar Kütüğü*, 1, (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2001), 126; Tuğrul Kihir, *Beylikler ve Eserleri*, (İstanbul: T Yay., 2012), 65.

¹² Imber, "Sâhib Atâ Oghulları", 831.

¹³ Merçil, "Sâhib Ata", 515.

¹⁴ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, (Ankara: y.y., 1986), 42.

konuşmadığını görerek huzurdan ayrılmıştır.¹⁵ Bununla birlikte Sâhib Ata'nın Sadreddin Konevî'nin hadis derslerine katıldığı da bilinmektedir.

İlhanlıların harcamaları, mali işleri ve vergi işlerinden sorumlu olan Mücîruddin Emirşah'la aralarının açılması üzerine, Argun Şah tarafından her ikisi de Tebriz'e huzura çağrılır. Burada İlhanlı hükümdarının ağır vergi talepleri karşısında Konya'ya sıkıntılı olarak dönen Sâhib Ata, bir süre daha burada yaşadktan sonra Akşehir'e bağlı Nadir karyesinde 25 Şevval 687 / 22 Kasım 1288 tarihinde vefat eder.¹⁶ Vefatının ardından Konya'da kendi adıyla anılan caminin yanındaki türbesine defnolunmuş¹⁷ ve şu Farsça mısralar vefat tarihi için kaleme alınmıştır:

*Duşenbe hâmis işrîn bedazme Şevval
Ki mergi Sâhib geşti ez kazâ-i Hakk sâdır*

*Bal şeşsad ve heşta deheft ez hicret
Bikurbu hutta-i Akşehir derde Nadir¹⁸*

Türbesi, 1258 yılında inşa edilen Larende Camii'nin mihrabı tarafındadır. Türbenin mimarı Keluk bin Abdullah'tır. Oğulları, kızı ve torunlarının kabirleri de burada bulunmaktadır.¹⁹ Oğulları tarafından Karahisarısâhib (Afyon) ili çevresinde Sâhibataoğulları (1275-1341) adlı bir beylik²⁰ tesis edildiği bilinmektedir.

Bu çalışma, Sâhib Ata Fahreddin'in 648 / 1250'de medrese, mescit, hankah, imaret, misafirhane ve çeşme yapı topluluğundan müteşekkil Akşehir Taş Medrese yapı manzumesi ve vakfı üzerinedir. 1900'lü yıllara kadar eğitim faaliyetlerini yürüttüğü tespit edilen medresenin Akşehir'in iktisadi, idari ve kültürel gelişmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim arşiv kayıtlarında bilhassa medreseye ait vakfin ayakta kalabilmesi için birçok köy, kervansaray, hamam ve bağ gelirlerinin buraya gelir olarak kaydedildiği görülmektedir. Çalışmanın Akşehir'deki söz konusu medrese vakfı, işleyişi ve gelirlerinin ortaya konulması yönüyle literatüre katkıda bulunarak benzer çalışmalara kaynaklık teşkil etmesi beklenmektedir.

1. Sâhib Ata Fahreddin Vakıfları

Konya, Kayseri, Sivas ve Afyon şehirlerinde Sâhib Ata Fahreddin'e ait dinî ve hayri pek çok vakıf eserine rastlanmaktadır.²¹ Konumuzun sınırlılıkları açısından Akşehir dışında Sâhib Ata Fahreddin tarafından yaptırılan vakıf eserlerine kısaca değinilmiştir.

Günümüzde Konya Larende (Karaman) kapısının güneyinde yer alan ve Fahreddin Ali'nin Konya şehrinde bilinen en erken tarihli eseri olan Sâhib Ata Külliyesi'ne ait Larende Camii'dir (656 / 1258). Külliye de ayrıca türbe, zaviye ve hamam yer almaktadır.²² Yapının vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır.²³ Sahip Ata Fahreddin'in Larende Kapısı karşısındaki

¹⁵ Ahmed Eflaki, *Menakıbu'l-Ârifin*, I, 192-195.

¹⁶ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yay., 2000), 119; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: TTK Yay., 2003), 150.

¹⁷ Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırâziyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk'dan Karahisâr-ı Sâhibde Sahib Ata Oğulları", *Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cüz: 1, (1 Nisan 1339): 563; Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 35.

¹⁸ Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin", 563.

¹⁹ Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 47.

²⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu, Karakoyunlu Devletleri*, 150-152; Erdoğan Merçil, "Sahib Ataoğulları", *DİA* 35 (2008): 518.

²¹ Sahib Ata Fahreddin'in Konya, Afyon, Kayseri ve Sivas'taki vakıflarıyla ilgili geniş bir çalışma için bkz. Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2019), 81-229.

²² Zehra Odabaşı, "Vezir Sâhib Ata Fahreddin ve Konya'daki Vakıf Eserleri", *Konya Vakıfları*, Konya Ticaret Odası, (2021): 141; Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 92.

²³ Bayram; Karabacak, "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin", 38; Odabaşı, "Vezir Sâhib Ata Fahreddin", 143.

külliyesine ait camiden sonra bina edilen ikinci yapı ise hankahtır. Sâhib Ata'nın yaptırdığı Sultan Hamamı'nın karşısındadır. 668 / 1269-70 tarihli kitabesine göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında inşa edilmiştir.²⁴ Tarihsel süreçte *Tekke*, *Hânkah Medresesi* gibi farklı adlarla anılan bina, kitabede *Hângâh* şeklinde anılmaktadır. XVIII. asır şerhiye sicilinde, "*Sahip Ata Hânkah Camii*", XVIII. asra ait bir imam tayini kaydında ise "*Hânkah Camii*" şeklinde isimlendirilmiştir.²⁵ Odabaşı da Osmanlı devri arşiv kayıtlarından hareketle Hankâh'ın belli bir süre sonra aslı fonksiyonunu kaybederek "Hânkah Camii" şeklinde anıldığını ve mescit olarak kullanıldığını belirtmektedir.²⁶

Alaaddin Tepesi'nin batı kısmında yer alan İnce Minareli Medrese, 1261 / 62 yılında Sâhib Ata Fahreddin tarafından bitişindeki mescit ile birlikte hadis eğitimi vermek için darülhadis olarak yaptırılmıştır. Bu nedenle Sâhib Ata Darülhadis'i olarak da adlandırılır. Mimarı Kelük bin Abdullah'tır. Mimari yapısıyla Anadolu'nun en önemli medreselerinden biri olarak kabul edilir.²⁷

Kelük bin Abdullah tarafından inşa edilen Konya merkezdeki Sultan Hamamı, Sâhib Ata mamuresine gelir getirmek amacıyla yapılmıştır. Günümüzde de Şifa Sultan Hamamı adıyla hizmet vermektedir. Hamamın daha önceden "Hammam-ı Sultani, Sâhib Ata Hamamı, Larende Hamamı ve Larende Kapısı Hamamı" isimleriyle anıldığı bilinmektedir. Fakat daha çok "Sultan Hamamı" adıyla meşhur olmuştur.²⁸

Sâhib Ata manzumesi içerisinde yer alan bir diğer yapı ise türbedir. Sâhib Ata, 1258'de inşa edilen Larende (Sâhib Ata) Camisi'nin mihrabı yönüne, Cimri Olayı'nda (1277) kaybettiği oğulları için bir türbe yaptırmıştır. Bu türbe 1283'te yenilenmiştir.²⁹ Türbenin mimarı Kelük bin Abdullah'tır. Türbede Sâhib Ata, oğulları, kızı ve torunlarının kabirleri bulunmaktadır.³⁰

Sâhib Ata Fahreddin'in bir diğer eseri, Konya'ya bağlı Ilgın ilçesi sınırları içerisinde yer alan Ilgın kaplıcasıdır. Kitabesine göre 666 / 1267 tarihinde III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde inşa edilmiştir. Mimarının, kitabede geçen Kelükyan ibaresinden hareketle Kelük bin Abdullah olduğu tahmin edilmektedir.³¹ Vakfiyesi mevcut olmayan kaplıcanın, 1256 yılına ait bir de tamir kitabesi bulunmaktadır. Kaplıcanın Hacı Numan Efendi tarafından tamir edildiği görülmektedir.³²

Evliye Çelebi kaplıcayla ilgili olarak şöyle mektedir:

"Ilgın'ın garbında bir bayır dibinde bir pınardır. Sultan Alaaddin nikris marazına mübtela olduktan sonra burada ifakat bulduğu için üzerine müfid ve muhtasar bir kubbe, bir camekan binâ edib arslan başı gibi iki mermerden su havuza cereyan eder. Sıcaklığı mutedildir. Bazı kimseler guzeler içeri soğudup nüş ederler, gayat azb u şirindir. Cüzzam, felç, baras, hafakan, zatülcenb hastalıklarına nafidir."³³

Halk arasında "Sahabiye Medresesi (1267)" olarak da bilinen Kayseri'deki medrese, XVI. asra ait bir vakıf kaydında "Vakf-ı Medrese-i Sâhibiye" şeklinde geçmektedir. Binadan ilk bahseden şahıs, 1277 senesinde Memlüklerin Sultanı Baybars tarafından düzenlenen Anadolu

²⁴ Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 45.

²⁵ Zeki Atçeken, *Konya'da Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, (Ankara: TTK Yay. 1998), 109.

²⁶ Odabaşı, "Vezir Sâhib Ata Fahreddin", 144.

²⁷ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri II*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay. 1972), 70-73; Odabaşı, "Vezir Sâhib Ata Fahreddin", 138.

²⁸ Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 49.

²⁹ Zeki Atçeken, (Konya Şerhiye Sicil Kayıtlarına Göre) *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, (Ankara: TTK Yay., 1998), 103.

³⁰ Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 47.

³¹ Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 50-51.

³² M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 84.

³³ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III, (Dersaâdet: İkdâm Matbaası, 1314), 17-18.

seferine iştirak eden tarihçi Kadı Muhyiddîn İbn Abdü'z-Zâhir'in Kayseri şehrini aktardığı satırlarda, "...Medresesinde otag ve çadırlarından bazılarını gördüm ki bunlar en büyük hükümdarların sahip olamayacağı şeylerdir." şeklinde söz ederek Sâhib Ata Fahreddin'in zenginliğine vurguda bulunmaktadır.

Külliyeye ait vakfiye günümüze ulaşmamasına rağmen, XVI. asra ait bir vakıf kaydının "Vakf-ı Medrese-i Sâhibiye" başlığıyla bina için tahsisi gerçekleşen gelirlerden bahsetmesi, vakfiyesinin kayıp olduğunu göstermektedir. Mütevellî Abdülatif Efendi'nin 24 Temmuz 1702'de Abdüsselim Efendi'yi müderrislik vazifesi için teklif ettiği belge, medrese binasında XVIII. asırda eğitim-öğretim faaliyetlerinin devam ettiğine işaret etmektedir. Binanın onarımı ile ilgili ilk belgenin yine XVIII. asır başlarına ait olduğu bilinmektedir. Söz konusu belge 4 Ekim 1726 tarihi itibarıyla "...medresenin harap olduğu ve müderris olan Mahmud kendi hevâ ve hevesine uyub ta'mîr ve terhîmi ve ta'lîm ve tadrîsi terk..." ettiğini ifade edilmektedir. Bu belgede de yapının XVIII. asrın başlarında harap vaziyette olup tamire ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.³⁴

Selçuklu Anadolu'sunda Dârü'l-Âlâ (Yücelik beldesi) olarak anılan Sivas şehrinde de Gök Medrese'nin (Sâhibiye Medresesi) günümüze XIX. yüzyıla ait bir sureti ulaşan vakfiyede külliye yapısı manzumesi şu şekilde tarif edilir:

"...Sivas Beldesi içinde Kale kapusu karşısında ilim adamlarının oturmalarına mahsus yazlık, kışlık odaları, bir abdestliği, biri sağ, diğeri sol tarafta iki minareyi, girişinde bir mescidi müştemil, Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye nâmıyla meşhûr binâsı muhkem ve avlusu geniş bir medrese binâ etti. Suyunu akıttı ve bu medrese hâricinde birde Dâr-ı Ziyâfet yaptırdı."³⁵

Vakfiyede külliye konumunun, "...kale kapusu karşısında..." olduğu ifade edilir. "Kale Kapısı" olarak adlandırılan bu kapı, şehrin güney giriş kapısıydı.³⁶ Külliye kitabesinden hareketle III. Gıyaseddîn Keyhüsrev devrinde, 670 / 1271 yılının Muharrem / Ağustos'unda, Sahip Ata Fahreddin bin Ali bin Hüseyin tarafından inşa ettirilmiştir.

Vakfiye kaydında "Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye", Evliya Çelebi Seyahatname'sinin ilgili yerinde ise akşam güneşiyle kızıl renge bürünen görünümü sebebiyle "Kızıl Medrese" ismiyle adlandırılan bina, 1700'lerden sonra gök rengindeki mavi çinilerinden dolayı Gök Medrese olarak anılmıştır.³⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğünde yer alan 604 numaralı vakfiyesine göre, 1280 tarihinde medresede bir mescit, bir kütüphane ve dâr-ı ziyafet bulunmaktaydı. Medresenin bir müderrisi, iki muidi, yirmi civarında talebesi, mescidin bir imam ve iki müezzini, kütüphanesinde de bir kütüphaneci, bir aşçı, bir kapıcı ve ferraş bulunuyordu.³⁸

Günümüzde Afyon'a bağlı Sultandağı (eski adıyla İshaklı) ilçesinde yer alan Sahip Ata Kervansarayı ise, avlu ve ahır kısımlarında yer alan iki farklı kitabeye göre, II. İzzeddin Keykavus döneminde, 647 / 1249 yılında Hüseyin oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır. Dolayısıyla yapı, Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından bina ettirilmiştir.³⁹ Kervansaray; barınak, barınak taç kapısı, avlu, avlu taç kapısı, köşk mescitten teşekkül etmektedir.⁴⁰

³⁴ Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyılda Kayseri*, (Kayseri: Kayseri Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 1993), 59; Yasemin Demircan Özırmak, *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yay. 1992), 81-82.

³⁵ Bayram "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin", 53.

³⁶ Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, 348.

³⁷ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi III*, 122-123; Bayram, "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin", 36; Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, 343.

³⁸ N. Burhan Bilget, *Gök Medrese*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1989), 1.

³⁹ M. Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Tarih Dergisi* XV/20 (1965): 155.

⁴⁰ Mehmet Uysal ve diğ., "Afyon Sultandağı Sahib Ata Kervansarayı", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2006): 83-88.

2. Akşehir'de Sâhib Ata Fahreddin Vakıfları

Selçuklu devrinde Akşehir ve civarı, geniş tarımsal alanları barındırması nedeniyle sultanlar tarafından devlet adamları, emirler ve tasavvufi zümreye temlik edilmiştir. Nitekim söz konusu zümrelere temlik olarak tahsis edilen yerler arasında Akşehir dışında Nadir, Yazıyahsıyan ve Kozagaç gibi köylerde bulunan vakıf eserleri de bu durumu ortaya koymaktadır. Sâhib Ata Fahreddin Ali de Akşehir gibi önemli bir Selçuklu şehrinin ilmî ortamına katkı sağlamak amacıyla temlik olarak edindiği arazilerde vakıf eserlerini yaptırmıştır.⁴¹

Sâhib Ata Fahreddin, Akşehir'de tesis ettiği vakıfları bir külliye yapı manzumesi şeklinde şekillendirmiştir. Bunlar arasında medrese, mescit, hankah, matbah / imaret, türbe ve çeşme gibi yapıların olduğu bilinmektedir. Günümüzde ayakta kalan yapılar ise medrese, mescit ve türbedir.⁴² Hankahın ise sadece kitabesi günümüze ulaşabilmiştir.

2.1. Taş Medrese

Türklerin Anadolu'ya girişini müteakip bölgede pek çok medrese teşekkül ettiği bilinmektedir. Türkiye Selçukluları Anadolu topraklarında bir şehri fethetmelerinin akabinde öncelikle buraya cami, medrese, zaviye, kervansaray, hastane ve imaret inşa ederek tüccar ve din adamlarından oluşan Türk nüfusu buralara iskân etmişlerdir.⁴³

Türkiye Selçukluları devrinde eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmek için Anadolu'nun pek çok şehrinde mali ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanan medreseler inşa edilmiştir. Nitekim Selçuklular ve Beylikler devirlerinde Anadolu topraklarında inşa edilen ve önemli bir kısmı hâlâ ayakta olan 139 medreseden söz edilmektedir.⁴⁴ Bunlardan birisi de XIII. yüzyılın ortalarında Akşehir'de inşa edilen Taş Medrese'dir. Medrese yapı manzumesinin, inşa edildiği dönemde ve sonrasında Akşehir Kalesi sınırları içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Nitekim Akşehir'deki abideleri inci bir tespihe benzeten ve Taş Medrese'yi de abidelerin pırlanta imamesi olarak niteleyen Konyalı, medresenin Akşehir Kalesi'nin methalinde olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵ Nitekim günümüzde Taş medresenin bulunduğu mahalleye bakıldığında, Sultandağı eteklerinden aşağıya doğru uzanan eski Akşehir'in İstanbul-Bağdat tarihi ticaret yolunun kesişim noktasına konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Bu medrese, Sâhib Ata'nın emîr-i dâd olduğu dönemde inşa edilmiştir. Kitabesine göre Muharrem 648 / 1250 tarihinde II. İzzeddin Keykavus devrinde Hüseyin oğlu Ali (Sâhib Ata) tarafından yaptırılmıştır. Arşivde yer alan bir kayıta ise 657 / 1258 tarihinde yaptırıldığı ifade edilmiş olsa da⁴⁶ kitabesinde yer alan inşa tarihi esas alınmaktadır. Arşivde yer alan söz konusu inşa kaydı ise, külliyyeye daha sonra eklenen hankahın inşa tarihine ait olabilir.

Arşivde Sâhib Ata-i Selçukî Medresesi⁴⁷, Ataullah Selçukî⁴⁸ ve Halkalı Medrese⁴⁹ olarak da zikredilen medrese, şekli itibarıyla Sâhib Ata'nın Kayseri ve Sivas'ta binâ ettirdiği medreselere benzemektedir.⁵⁰ Kûfi hatlı Arapça kitabe metninde şunlar yazılıdır:

⁴¹ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 99-100.

⁴² 1934 yılında yayınlanan bir çalışmada imaretin mutfak ocağının kaynaklarda belirtilen yerde (medresenin karşısında) tespit edildiği ifade edilmiştir. M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 94.

⁴³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003), 358.

⁴⁴ Nebi Bozkurt, "Medrese", *DİA* 28 (2003): 325.

⁴⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, (İstanbul: Numune Matbaası, 1945), 279.

⁴⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *DH.İD*, 28-1, Tarih: 20 Ramazan 1328 (25 Eylül 1910).

⁴⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM), *Hurufat Defteri (HD)*, Numara:1062, v. 11a, Tarih: 1168 (1755).

⁴⁸ VGM, *HD*, Numara:1069, v. 41a, Tarih: 1116 (1704).

⁴⁹ VGM, *HD*, Numara:532, v. 79a, Tarih: 1218 (1804).

⁵⁰ M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 89.

“Bu mübarek medresenin inşâsını, Büyük Sultan ve Şehinşâh, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, dünya ve dinin izzeti, fetih babası, emîrül-mü’minînin burhânı, Keyhüsrev oğlu Keykâvus’un saltanat günlerinde -Allah mülkünü dâim kılsın- vezîri, zayıf kulu, Rabb’inin rahmetini uman, büyüklerin atası, din ve devletin iftihârı Emîr-i Dâd Hüseyin oğlu Ali - Allah onu ve bütün Müslümanları affetsin- 648 / 1250 yılı Muharrem ayında emretti.”

Taş Medrese manzumesine ait günümüze ulaşan bir vakfiye tespit edilememiştir. Ancak Konyalı, Tapu Kadastro Arşivi’nde yer alan 256 numaralı defterde Sâhib Ata’nın Akşehir’de bulunan medrese, hankah, mescit ve çeşmesine ait bir vakfiye kaydının olduğundan söz etmektedir. 1476 yılında Mevlâna Muslihiddin bu medresenin müderrisi olup torunu Abdurrahman da bu vakfın mütevellisidir. Söz konusu defterde vakfa ait gelirler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Eğrigöz köyü,
2. Saklu (İshaklı) köyü,
3. Çiftlik köyü,
4. Akşehir’de Sâhib Bağı adıyla bilinen bağ,
5. Altinkalemlioğlu tarlası,
6. Kapan kervansarayı zemini,
7. Tahıl pazarı kervansarayı zemini,
8. Balık pazarı kervansarayı zemini,
9. Akşehir’deki Tabaklar hamamı,
10. Emir Yavi yanında Kızılyer denilen mahalde iki çiftlik.⁵¹

Nitekim Kanuni devrine ait bir kayıta da Eğrigöz köyünün öşrünün üçte biri ve Azarıköy öşrünün tamamının Sâhib Ata Medresesi ve Dâru’l-Huffâzî’na vakfolunduğu belirtilmektedir.⁵² Dolayısıyla vakfa ait gelirlerden hareketle Sâhib Ata Medresesi vakfının gayrimenkul vakıf türü olarak ön plana çıktığı ve mahiyet itibarıyla ds hayri vakıf kategorisinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Mevlâna’nın oğlu Alaaddin Çelebi’nin evlatlarının burada uzun süre müderrislik yaptıkları anlaşılmaktadır. 928 / 1521-22’de vefat eden Ece Halife lakabıyla tanınan Yakub Hamidi’nin de burada müderrislik yaptığı bilinmektedir.⁵³ Medresenin 1522-1538 yıllarında fıkıh, kelim ve hadis dersleri öğretildiği elli akçeli haricî medreseler arasında yer aldığı bilinmektedir.⁵⁴

Yapımında antik kalıntıların kullanıldığı da anlaşılan medrese,⁵⁵ kurulduğu XIII. yüzyıldan günümüze kadar pek çok onarım geçirmesine rağmen, bunları kesin olarak ortaya koyan bir kitabe mevcut değildir. Cumhuriyet devrinde yapılan onarımlar ise 1941-44 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1965-66 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından mescit, türbe ve revakların bakımı yapılmıştır.⁵⁶ Tarih boyunca geçirdiği muhtelif tadilatlar sonucunda orijinal planını kaybetmiş durumdadır. Örneğin binanın süslü mermer portalı 1910 yılında tamir edilmek üzere sökülmuş ve bir daha yapılmamıştır.⁵⁷ Medresenin bu dönemde Akşehir’de bulunan kadim eserlerden olan Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi ve Hasan Paşa Camisi ile birlikte hüsn-i muhafazası için tamirat geçirdiğine dair kayıtlar da mevcuttur. Tamirata ilişkin bir fotoğrafın⁵⁸ da eklendiği bu kayıtlarda, bu devirde özellikle ön cephesi harabeye dönen medresenin taşlarının restorasyon amacıyla numara verilerek söküldüğü fakat daha sonra

⁵¹ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 281-282.

⁵² Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 285.

⁵³ M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 91.

⁵⁴ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 106.

⁵⁵ Clement Imbault Huart, *Mevleviler Beldesi Konya*, çev. Nezih Uzel, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay., 1978), 77.

⁵⁶ Yusuf Demirci, “Akşehir’de Bir Selçuklu Baş Eseri: Taş Medrese”, *Sanatsal Mozaik*, (Temmuz-Ağustos 1998): 23.

⁵⁷ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay., 1969), 79.

⁵⁸ Bkz. Ek 1.

gelişigüzel yerleştirildiği şeklinde bir şikâyet bulunmaktadır. Aynı kayıta medresenin pek süslü kapısı ve gönül çelen minaresinin tamir edildiği takdirde eski ihtişamına kavuşacağı belirtilmektedir.⁵⁹

Bir dönem tarihî mezar taşlarının yer aldığı bir hazire görünümünde olan medresede Rumeli Fatihî Süleyman Paşa'nın kızı Efendire Hatun, Şeyh Bedreddin'in kız kardeşi, Gündüz Bey ve Şeyh Muinüddin'in mezar taşları bulunmaktadır.⁶⁰ Halk arasında günümüzde *Halkalı Medrese* olarak bilinen medrese, Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermektedir.

2.1.1. Medreseye Yapılan Atamalar

Osmanlı Devlet teşkilatında küçük vakıflarda ve bilhassa aile (zürri) vakıflarında bütün idari işler mütevelliler tarafından yürütülmekle birlikte, büyük vakıfların işleyişi ve idaresinde nazır, müteveli, cabi ve kâtip gibi farklı görevliler hizmette bulunurdu.⁶¹ Vakıf müesseselerine ait görevlere ise cihet denilmekte olup, cihetler ikiye ayrılmaktaydı. Bunlardan birincisi, vazifenin ifasının, ilmî yeterliliğe bağlı olduğu müderrislik, mütevellilik, imamlık, kâtiplik, cabilik ve duagûluk gibi cihât-ı ilmiye idi. Diğeri ise, iş ve sanata bağlı olan ve ilim tahsili gerektirmeyen türbedarlık, ferraşlık gibi cihetler olup, cihât-ı bedeniye idi.⁶² Zikredilen bütün görevlilerin maaşlarının ise medrese vakfı geliriyle ödendiği görülmektedir.

Akşehir'de bulunan Taş Medrese'ye de Osmanlı devrinde müderris, kâtip, cabi, imam, hatip, müezzin, ferraş, tabbah gibi çeşitli atamaların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki cibayet (cabilik) tevcihidir. "*Mal ve haraç toplamak*" manasına gelen "*cebee*" kökünden türetilen cabi, Osmanlıda vakıfların kira ve gelirlerinin toplanmasından sorumlu görevli için kullanılmaktadır. Cabilerin yapmış oldukları işe ise cibayet denilmekteydi. 1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin kurulmasını müteakiben cabilik görevi kısıtlanmış, Tanzimat devrinden sonra ise kaldırılmış ve bu işler için tahsildar adı verilen kişiler vazifelendirilmiştir.⁶³ Arşivde Taş Medrese'ye birçok cabi ataması görülmektedir. Tespit edilebildiğimiz ilk atama 1704'te günlük iki akçe ile bu görevin Ahmed'e yeniden verildiğine dairdir.⁶⁴ Fakat 1705'te Ahmed bu görevden uzaklaştırılarak yerine Ahmed isimli başka bir cabi atanmıştır.⁶⁵ Abdülhalim'in 1741'de görevden ayrılmasıyla yerine kardeşi Abdülkerim getirilmiştir.⁶⁶ 1751'de Abdülkerim'in bu görevi terkiyle göreve Ali getirilmiştir.⁶⁷ 1762 tarihli bir kayıta günlük iki akçeyle görevi yürüten Ali'nin vefatıyla göreve Abdülkadir getirilmiştir.⁶⁸ Abdülkadir'in Temmuz 1798'de ölümüyle bu görev Osman ve Seyyid Mustafa'ya verilmiştir.⁶⁹ Hafız Osman'ın vefatı üzerine de bu görev Hafız Mustafa'ya verilmiştir.⁷⁰

Lügatte ketebe (yazmak) fiil kökünden türetilen kâtip kavramı, "*yazı işleriyle uğraşan kimse, yazıcı, muharrir*" anlamında kullanılır. Osmanlılarda kâtip sınıfının varlığıyla ilgili ilk bilgiler Erhan Bey dönemine kadar uzanmaktadır.⁷¹ Taş Medrese vakfında günlük üç akçeyle görev yapan Ahmed'in vefatıyla görev oğlu Abdülhalim'e tevcih edilmiştir.⁷² Kâtip tevcihi ile

⁵⁹ BOA, *DH.İD*, 28-1 (20 Ramazan 1328 / 25 Eylül 1910). Taş Medrese'nin tamiri ile ilgili diğer belgeler için bkz. BOA, *BEO*, 3729/279664, Tarih: 26 Rebiyülevvel 1328 (7 Nisan 1910); BOA, *BEO*, 3772/282898, Tarih: 22 Cemaziyelahir 1328 (1 Temmuz 1910), BOA, *MF.MKT*, 1161/2, Tarih: 15 Ramazan 1328 (20 Eylül 1910).

⁶⁰ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, s. 295-303.

⁶¹ Mehmet İpşirli, "Câbî", *DİA* 6, (1992): 529.

⁶² Mehmet İpşirli, "Cihet", *DİA* 7 (1993): 546; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (İstanbul: OSAV Yay., 1996), 341-342.

⁶³ İpşirli, "Câbî", 529-530.

⁶⁴ VGM, *HD*, Numara:1069, v. 41a, Tarih: 1116 (1704).

⁶⁵ VGM, *HD*, Numara:1069, v. 41a, Tarih: 1117 (1705).

⁶⁶ VGM, *HD*, Numara:1068, v. 79a, Tarih: 1218 (1804).

⁶⁷ VGM, *HD*, Numara:1061, v. 101b, Tarih: 1154 (1741).

⁶⁸ VGM, *HD*, Numara:1057, v. 70a, Tarih: 1176 (1762).

⁶⁹ VGM, *HD*, Numara:531, s. 56, Tarih: 1213 (1798).

⁷⁰ VGM, *HD*, Numara:532, v. 79a, Tarih: 1218 (1804).

⁷¹ Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, "Kâtip", *DİA* 25, (2002): 49-53.

⁷² VGM, *HD*, Numara:1069, v. 43a, Tarih: 1131 (1718).

ilgili 1779'da günlük üç akçeyle Ömer'in görevden ayrılmasıyla yerine Seyyid Osman bin Mustafa getirilmiştir.⁷³ Seyyid Osman'ın 1780'de vefatıyla da göreve Abdullah getirilmiştir.⁷⁴ 1802 tarihli bir kayıta medresede kâtip olan Abdullah'ın ölümüyle yerine oğlu Hafız Hasan kâtipliğe getirilmiş, Hafız Hasan'ın da 1807'de görevinden ayrılmasıyla bu görev Hafız Hasan adlı bir başka kişiye verilmiştir.⁷⁵

Osmanlı vakıf teşkilatında cami, medrese, tekke, zâviye, mektep, han, hamam ve kervansarayların temizliğinden sorumlu olan, halı, kilim ve hasır gibi eşyaları sererek toplayan hizmet sınıfından olan ferraş adlı görevli bulunmaktaydı. Bu kurum Osmanlı'nın son devirlerine kadar varlığını korumuştur. Hatta Cumhuriyet döneminde de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bu hizmetlerin günümüze kadar sürdürüldüğü görülmektedir.⁷⁶ Taş Medrese vakfının temizlik işleriyle ilgili olarak ferraşlık atamalarına da rastlanmaktadır. Bunlardan 1693'te bu görev, Hüseyin'in vefatıyla İbrahim'e verilmiştir.⁷⁷ 1697 tarihli atamada görev İbrahim'e yeniden verilmiştir.⁷⁸ 1718 tarihli bir kayıta ise günlük iki akçe ile bu görev Ahmed'e verilmiştir.⁷⁹

Medreseye yapılan müderris atamaları da görülmektedir. Bunlardan 1718 tarihli bir kayıta medrese müderrisliği görevinin imtihanında ehliyeti görülen İbrahim Efendi'ye verilmesi istenmektedir.⁸⁰ 1795 tarihli bir diğer kayıta ise görevin Hafız Abdullah'ın görevden ayrılmasıyla Seyyid Süleyman'a tevcih edildiği görülmektedir.⁸¹

Medrese ve karşısındaki hankahın işlerini yürütmek üzere yapılan mütevellî atamaları da bulunmaktadır. 1718'de Mehmed'in vefatıyla bu göreve Mustafa getirilmiştir.⁸² Bu görevi yürüten Hacı İbrahim'in 1751'de kendi rızasıyla görevi bırakmasıyla bu görev Mehmed'e verilmiştir.⁸³ Vakıfın soyundan geldiği anlaşılan Mehmed'in vakıf mütevellîliği 1766 yılında amcası Osman ve amcasının oğlu Hüseyin tarafından gasbedilmiştir. Mehmed'in mahkemeye başvurması sonucunda mütevellîlik tevcihi yeniden Mehmed'e verilmiştir.⁸⁴ 1807'de hankah evkâfının mütevellîsi olan Mehmed'in vefatıyla bu görev oğlu Mehmed Saffed'e verilmiştir.⁸⁵ Mehmed Saffed'in görevden ayrılmasıyla ise bu görev Seyyid Mehmed Emin'e tevcih edilmiştir.⁸⁶ Bir ara vakıf mütevellîsinin elindeki beratın yanması sebebiyle akarat kayıtlarının yeni bir beratla kayıt altına alınması yönünde kayıtlar bulunmaktadır.⁸⁷ 1829 yılında hankaha Nakşibendi tarikatına mensup ve ilim sâhibi kişilerin dersiam (medrese hocası) Seyyid Mehmed Said'in rızasıyla mütevellî olarak atandığı da görülmektedir.⁸⁸ Bu durum 1871 tarihinde medreseye mütevellî olarak atanan Mehmed Nuri Efendi için de geçerlidir.⁸⁹ Dolayısıyla XIX. asrın sonlarına kadar medresede Nakşibendi tarikatının etkisinin görüldüğünü söylemek yanlış olmaz.

Bir diğer atama da vakıf akaratının nezareti için yapılan nazırlık atamalarıdır. Nazırın vazifesi, mütevellînin vakıf ile ilgili tasarruflarına nezarete bulunmak ve vakfa ait işlerde

⁷³ VGM, HD, Numara:1064, v. 75b, Tarih: 1193 (1779).

⁷⁴ VGM, HD, Numara:1064, v. 75b, Tarih: 1194 (1780).

⁷⁵ VGM, HD, Numara:530, v. 25a, Tarih: 1217 (1802).

⁷⁶ Tahsin Yazıcı; Mehmet İpşirli, "Ferrâş", *DİA* 12 (1995): 408-409.

⁷⁷ VGM, HD, Numara:1141, v. 81b, Tarih: 1105 (1693).

⁷⁸ VGM, HD, Numara:1140, v. 36b, Tarih: 1108 (1697).

⁷⁹ VGM, HD, Numara:1069, v. 42b, Tarih: 1131 (1718).

⁸⁰ BOA, C.EV., 352/17890, Tarih: 10 Şevval 1130 (6 Eylül 1718)

⁸¹ BOA, C.MF, 84/4174, Tarih: 5 Safer 1210 (21 Ağustos 1795)

⁸² VGM, HD, Numara:1069, v. 43a, Tarih: 1131 (1718).

⁸³ VGM, HD, Numara:1061, v. 94a, Tarih: 1164 (1751).

⁸⁴ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 107.

⁸⁵ VGM, HD, Numara:532, v. 79b, Tarih: 1222 (1807).

⁸⁶ VGM, HD, Numara:536, v. 18b, Tarih: 1249 (1834).

⁸⁷ VGM, HD, Numara:533, v. 61a, Tarih: 1223 (1809).

⁸⁸ VGM, HD, Numara:535, v. 28b, Tarih: 1244 (1829).

⁸⁹ *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 108.

mütevelliye başvurma makamını ifade eder.⁹⁰ Arşiv kayıtlarının ilkinde 1702'de bu görev, elinde berat olan Mustafa'ya verilmiştir.⁹¹ 1704'te medrese vakfının nazırlığı tekrar Şaban'a tevcih edilmiştir.⁹² Yine günlük yedi akçeyle görev yapan Ahmed'in vefatıyla bu göreve Mustafa getirilmiştir.⁹³ Bir kayıta vakfın mezralarından hâsıl olan gelirin beşte dördü ücretle görev yapan İsa'nın vefatıyla bu görev 1834'te Hasan'a tevcih edilmiştir.⁹⁴

Odabaşı'na göre, bölgeye gelen seyyahlardan Huart'ın (ö. 1926) 1891'de⁹⁵ ve Sarre'nin (ö. 1945) 1895'teki⁹⁶ notlarında medrese ve mescidin harap vaziyette olduğundan bahsetmelerine rağmen vakıf mütevelliliği, müderris, imam ve müezzin gibi atamaların da aynı dönemde yapılıyor olması vakfın işlediğini dolayısıyla da eğitim-öğretim faaliyetlerinin devam ettiğini göstermektedir.⁹⁷

2.2. Mescid

Medresenin bitişiğinde yer alan mescit, iki şerefeli uzun minaresiyle bir sanat şaheseridir. Arşiv kayıtlarında mescide yapılan imam ve muallimhane olarak adlandırılan medreseye yapılan muallimlik atamaları görülmektedir. Bunlardan 1774 tarihli bir kayıta imam ve muallimlik görevleri Seyyid Ahmed ve Seyyid İsmail'e tevcih edilmiştir.⁹⁸

Taş Medrese ve mescide ait vakıfların 1286 / 1869 tarihine ait gelir ve masraflarını gösteren ve medreseye ait bir kayıta, muhasebe cetveli şu şekildedir.⁹⁹

Vâridât	
Kuruş	
1197	Nefsi Akşehir'de aşar bedeli
1903	Eğrigöz karyesi aşar bedeli
1837	Nadir karyesi aşar bedeli
Toplam: 4937	
3680	Vazife ve mürettebât
1257	Fazla-i vakıf

Masârif		
Kuruş	Para	Harcamalar
986		Vazife-i mütevelli Mustafa, Nuri, Mehmet, Ali ve Mehmet Nuri Efendiler
838		Müderris Kamil Efendi vazifesi
838		Müderris Murtaza Efendi vazifesi
600		Masârif-i minâre, ruğan ve ücret-i imam ve müezzin
313	20	Maaş-ı muharrer
104	20	Harc-ı muhasebe
Toplam: 3680	00	

Odabaşı da XV. asırdan XX. asra kadar takip edilebilen vakıf gelirler arasında yer alan köy, çiftlik, tarla, bağ, yoncalık ve mezra gibi kalemlerden oluştuğunu ancak hangi kalemden ne kadar gelir geldiğine ilişkin bir bilgi olmadığını ifade etmektedir. Bu çalışmaya göre XIX. asrın

⁹⁰ Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar (Ahkâmü'l-Evkâf)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1995), 169-170.

⁹¹ VGM, HD, Numara:1141, v. 80a, Tarih: 1113 (1702).

⁹² VGM, HD, Numara:1069, v. 41a, Tarih: 1116 (1704).

⁹³ VGM, HD, Numara:1069, v. 43a, Tarih: 1131 (1718).

⁹⁴ VGM, HD, Numara:536, v. 18b, Tarih: 1250 (1834).

⁹⁵ Huart, "...medresenin durumu pek iç açıcı değildi." demektedir. Huart, *Mevleviler Beldesi Konya*, 77.

⁹⁶ Sarre de Taş Medrese'nin durumunu "...yapı bugün kullanılmıyor ve yakında da yıkılmaya mahkûm." şeklinde ifade etmiştir. Friedrich Sarre, *Küçük Asya Seyahati: 1895 Yazı: Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, çev. Dara Çolakoğlu, (İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yay., 1998), 27.

⁹⁷ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 110.

⁹⁸ VGM, HD, Numara:1065, v. 15b, Tarih: 1188 (1774).

⁹⁹ M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 93.

sonlarına kadar vakfın gelirleri on bin kuruşun üzerinde iken 1898 tarihinden sonra beş bin kuruşlara gerilemiştir. 1910 yılından sonra ise üç bin kuruş seviyesine gerilemiştir.¹⁰⁰

Söz konusu belgeden hareketle XIX. yüzyılın sonlarında medresenin hâlâ aktif bir şekilde faaliyetlerini sürdürdüğü ve buradaki mütevellî, müderris, imam ve müezzinlere maaş ödemeleri yapıldığı görülmektedir. Yukarıdaki kayıttan camiye ait minarenin de 1869 tarihinde onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Odabaşı, mevcut onarım kaydının Taş Medrese ile ilgili ilk onarım kaydı olduğunu ifade edilmektedir.¹⁰¹ Bununla birlikte medrese ve mescidin XIX. yüzyılın sonlarında bir tamirat geçirdiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır.¹⁰² Taş Medrese, 1950'de Hasan Paşa İmaret Camii'ndeki eserlerin buraya nakledilmesinden sonra kullanılmıştır. Yine aynı dönemde başlayan restorasyon süreci 8 Haziran 1965 tarihinde tamamlanarak Arkeoloji Müzesi olarak hizmetini sürdürmüştür.¹⁰³

2009 yılı öncesinde arkeoloji müzesi olarak hizmet veren medresenin mimarisi ve müze olarak yeniden işlevsel hâle getirilmesi sürecine ilişkin bir çalışma yapan Ertaş da restorasyon yapılarak Akşehir Taş Medrese Taş Eserler Müzesi olarak kullanılan yapının sürdürülebilirliğinin önemini vurgulamıştır.¹⁰⁴

Restorasyonu tamamlanan Taş Medrese, 24 Aralık 2020 tarihinde Akşehir Taş Medrese Taş Eserler Müzesi olarak hizmete girmiştir. İçerisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait mezar taşları, sandukalar, kitabeler ve taş eserler sergilenmektedir. Bunlar arasında Konyalı'nın bahsettiği mezar taşlarının dışında Hoca Nasreddin'in kızı Melike Hatun ve Şeyh Bedreddin'in kızına ait mezar taşları da bulunmaktadır.

2.3. Hankah

Manzumenin orijinal yapısı içerisinde, Taş Medrese'nin karşısında ve daha önceleri Afyon'a giden yolun solunda Fahreddin Ali'nin yaptırdığı hankah ve matbah / imaretin yer aldığı bilinmektedir.

Söz konusu yapılar bugün tamamen yok olmuş durumdadır. Mevcut kitabesine göre 659 / 1260-61 tarihinde, yani cami ve mescitten 11 yıl sonra inşa edilmiştir.¹⁰⁵ Kitabenin günümüz Türkçesine çevirisi şu şekildedir:

“Bu hankahı 659 / 1260-61 senesinde Büyük Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, din ve dünyanın izzeti, fetihler babası -Allah saltanatını daima yüce kılsın- Keyhüsrevzâde Keykavus'un hükümdarlığı günlerinde din ve devletin fahri büyük ve ulu veziri Hüseyinzâde Ali yaptırmıştır. Allah amellerini kabul etsin, dünya ve ahirette arzularına kavuştursun.”¹⁰⁶

Kitabede Sâhib Ata için, *Sâhibu'l-a'zâm, Vezîrü'l-Muazzam, Fahrü'd-Devle ve'd-dîn, Hüseyin oğlu Ali* isim ve elkabı yer almaktadır.

1807'de hankah evkafının mütevellisi olan Mehmed'in vefatıyla bu görev oğlu Mehmed Saffed'e verilmiştir.¹⁰⁷ Bir ara vakıf mütevellisinin elindeki beratın yanması sebebiyle akarat kayıtlarının yeni bir beratla kayıt altına alınması yönünde kayıtlar bulunmaktadır.¹⁰⁸ Hankaha Nakşibendi tarikatına mensup ve ilim sahibi kişilerin dersiam Seyyid Mehmed Said rızasıyla

¹⁰⁰ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 104-107.

¹⁰¹ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 112.

¹⁰² BOA, *İ.EV.*, 17/59, Tarih: 5 Cemaziyelahir 1315 (1 Kasım 1897)

¹⁰³ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 112.

¹⁰⁴ Şebnem Ertaş, “Konya Akşehir Taş Medresesinin Taş Eserler Müzesine Dönüşümü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2 (2), (2017): 1, 14, 17.

¹⁰⁵ Efe, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, 50.

¹⁰⁶ Kitabenin ilk çevirisi için bkz. Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 294.

¹⁰⁷ VGM, *HD*, Numara:532, v. 79b, Tarih: 1222 (1807).

¹⁰⁸ VGM, *HD*, Numara:533, v. 61a, Tarih: 1223 (1809).

mütevelli olarak atandığı da görülmektedir.¹⁰⁹ Bu kayıtlardan hareketle hankahın XIX. yüzyıl başlarında ayakta olduğu anlaşılmaktadır.

Tapu Kadastro Arşivi 255 Numaralı deftere göre, bu yapının II. Bayezid devrine kadar hankah olarak kullanıldığı fakat daha sonra medreseye çevrildiği görülmektedir. Hankah medreseye çevrilince daha önce yıkılan Emir Yavi Hanı ve medresesinin gelirleri buraya aktarılmıştır. Bu gelirler, Bürçek köyü ile tarla ve dükkanlardı.¹¹⁰

2.4. İmaret

Medrese talebeleri, hankah dervişleri, gelip geçen seyyah ve fakirlere yemek verilmek üzere inşa edilen imaret de bugün yerinde yoktur. 1934 yılında yayımlanan bir çalışmada imaretin mutfak ocağının kaynaklarda belirtilen yer olan medresenin karşısında tespit edildiği ifade edilmiştir.¹¹¹ Nitekim eskiden bu imarete ait çok az bir kalıntının olduğu fakat ev yapımı esnasında yıkıldığı belirtilmektedir.¹¹²

Külliyeye ait eserlerden birisi de çeşmedir. Konyalı, hankahın yerine evler yapıldığını ancak üzerinde iki büyük balık kabartması olan iki taşlı bir çeşmenin hâlâ ayakta olduğunu ifade etmiştir.¹¹³ Bununla birlikte Konyalı, medresenin içerisinde Orhan Gazi'nin torunu Efendire Hatun (ö. 797 / 1394),¹¹⁴ Divitdar Bey'in oğlu Gündüz Bey (797 / 1394),¹¹⁵ Şeyh Muinüddin (ö. ?)¹¹⁶ ve Selçuklu hanedanından olan kişilere ait mezar taşlarının bulunduğundan bahsetmektedir.

Sonuç

Ünlü Selçuklu veziri Sâhib Ata, Moğol istilasının hâkim olduğu süreçte Anadolu'nun pek çok şehrinde inşa ettirmiş olduğu vakıf eserleri olan medreselerle bilinen bir hayırseverdir. Sivas, Kayseri, Konya ve Afyon'da yaptırmış olduğu medrese ve hankahlar devrin birer eğitim merkezi olmasının yanında sanat şaheserleridir.

Bu eserlerden birisi de 648 / 1250 senesinde medrese, mescit, hankah, imaret, misafirhane ve çeşmesiyle bir külliye şeklinde Akşehir'de inşa ettirdiği Taş Medrese yapı manzumesidir. Medreseye ait vakfın ayakta kalabilmesi için de birçok köy, kervansaray, hamam ve bağ gelirleri buraya gelir olarak kaydedilmiştir. Medrese, önemli bir Selçuklu şehri olan Akşehir'in iktisadi, idari ve kültürel gelişmesinde etkili olan kurumlar arasında yer almıştır. Nitekim Taş Medrese'deki eğitim-öğretim faaliyetlerinin Osmanlı döneminde de devam ettirildiği görülmektedir. Bu bağlamda medreseye XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar kâtip, ferraş, cabi, imam, müderris, mütevelli ve nazır atamaları yapıldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle yaklaşık sekiz asırlık Sâhib Ata Medresesi'nin 1900'lü yıllara kadar esas işlevi olan eğitim faaliyetlerini yürüten faal bir yapı arz ettiği söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *BEO*, 3729/279664, Tarih: 26 Rebiyülevvel 1328 (7 Nisan 1910).

¹⁰⁹ VGM, *HD*, Numara:535, v. 28b, Tarih: 1244 (1829).

¹¹⁰ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 283; Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, 103.

¹¹¹ M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, 94.

¹¹² Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri I*, 22.

¹¹³ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 293.

¹¹⁴ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 295-300.

¹¹⁵ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 301.

¹¹⁶ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, 302.

- BOA, *BEO*, 3772/282898, Tarih: 22 Cemaziyelahir 1328 (1 Temmuz 1910).
- BOA, *C.EV.*, 352/17890, Tarih: 10 Şevval 1130 (6 Eylül 1718).
- BOA, *C.MF*, 84/4174, Tarih: 5 Safer 1210 (21 Ağustos 1795).
- BOA, *DH.İD*, 28-1, Tarih: 20 Ramazan 1328 (25 Eylül 1910).
- BOA, *İ.EV.*, 17/59, Tarih: 5 Cemaziyelahir 1315 (1 Kasım 1897).
- BOA, *MF.MKT*, 1161/2, Tarih: 15 Ramazan 1328 (20 Eylül 1910).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM), *HD*, Numara:1057, v. 70a, Tarih: 1176 (1762).
- VGM, *HD*, Numara:1061, v. 101b, Tarih: 1154 (1741).
- VGM, *HD*, Numara:1061, v. 94a, Tarih: 1164 (1751).
- VGM, *HD*, Numara:1062, v. 11a, Tarih: 1168 (1755).
- VGM, *HD*, Numara:1064, v. 75b, Tarih: 1193 (1779).
- VGM, *HD*, Numara:1065, v. 15b, Tarih: 1188 (1774).
- VGM, *HD*, Numara:1068, v. 79a, Tarih: 1218 (1804).
- VGM, *HD*, Numara:1069, v. 41a, Tarih: 1116 (1704).
- VGM, *HD*, Numara:1069, v. 42b-43a, Tarih: 1131/1718).
- VGM, *HD*, Numara:1140, v. 36b, Tarih: 1108 (1697).
- VGM, *HD*, Numara:1141, v. 80a, Tarih: 1113 (1702).
- VGM, *HD*, Numara:1141, v. 81b, Tarih: 1105 (1693).
- VGM, *HD*, Numara:530, v. 25a, Tarih: 1217 (1802).
- VGM, *HD*, Numara:531, s. 56, Tarih: 1213 (1798).
- VGM, *HD*, Numara:532, v. 79a, Tarih: 1218 (1804).
- VGM, *HD*, Numara:532, v. 79b, Tarih: 1222 (1807).
- VGM, *HD*, Numara:533, v. 61a, Tarih: 1223 (1809).
- VGM, *HD*, Numara:535, v. 28b, Tarih: 1244 (1829).
- VGM, *HD*, Numara:536, v. 18b, Tarih: 1249 (1834).

Ana Kaynaklar

- Ahmed Eflaki, *Menakıbu'l-Ârifin*, I, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Kabalcı Yay., 2006).
- Aksarayî, Kerîmüddîn Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yay., 2000).
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi III*, (Dersââdet İkdâm Matbaası, 1314).
- İbn Bibi, *Selçukname*, çev. Mükrimin Halil Yinanç, (İstanbul: Kitabevi Yay., 2010).

Araştırma Eserleri

- Afyoncu, Erhan; Recep Ahıskalı, "Kâtip", *DİA XXV* (2002): 53-55.
- Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırâziyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk'dan Karahisâr-ı Sâhibde Sâhib Ata Oğulları", *Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cüz: 1, (1 Nisan 1339). 563-568.

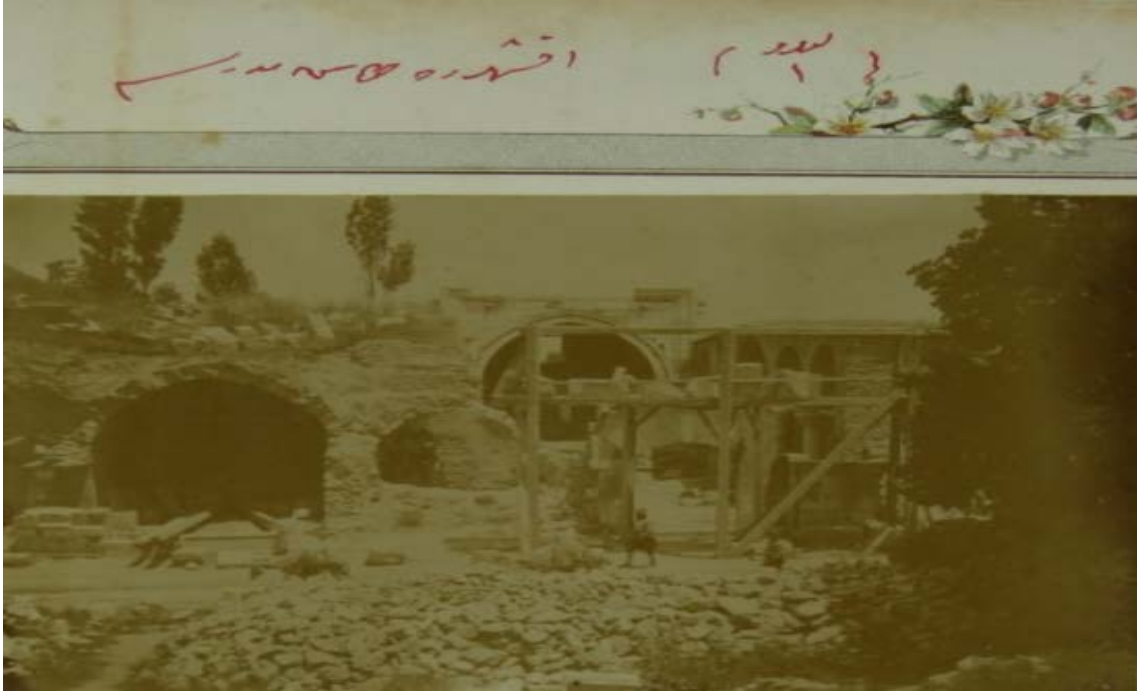
- Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 1996).
- Atçeken, Zeki, *(Konya Şeriyeye Sicil Kayıtlarına Göre) Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, (Ankara: TTK Yay., 1998).
- Bayram, Sadi; Ahmet Hamdi Karabacak, "Sâhib Ata Fahrüddin Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* 13, (1981): 21-69.
- Bilget, N. Burhan, *Gök Medrese*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1989).
- Bozkurt, Nebi, "Medrese", *DİA XXVIII*, (2003): 323-327.
- Bulduk, Üçler, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sâhib (Afyonkarahisar) Sancağı*, (Ankara: TTK Yay., 2013).
- Demirci, Yusuf, "Akşehir'de Bir Selçuklu Baş Eseri: Taş Medrese", *Sanatsal Mozaik*, (Temmuz-Ağustos 1998): 22-23.
- Efe, Ahmet, *Anadolu Selçuklularının Büyük Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Hayatı ve Eserleri*, (Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., 2003).
- Ersan, Mehmet; Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, (İstanbul: Timaş Yay., 2013).
- Ertaş, Şebnem, "Konya Akşehir Taş Medresesinin Taş Eserler Müzesine Dönüşümü", *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2 (2), (2017): 1-17.
- Huart, Clement Imbault, *Mevleviler Beldesi Konya*, çev. Nezih Uzel, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yay., 1978.
- Imber, Colin "Sâhib Ata Oghulları", *EI VIII*, (1995): 831.
- İnbaşı, Mehmet, *XVI. Yüzyılda Kayseri*, (Kayseri: Kayseri Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay. 1993).
- İpşirli, Mehmet, "Cihet", *DİA VII*, (1993): 546-548.
- İpşirli, Mehmet, "Câbi", *DİA VI*, (1992): 529-530.
- Kesik, Muharrem, "Pervane", *DİA XXXIV*, (2007): 244.
- Kihtir, Tuğrul, *Beylikler ve Eserleri*, (İstanbul: T Yayın, 2012).
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, (İstanbul: Numune Matbaası, 1945).
- Kuran, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay., 1969).
- Küpeli, Özer, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Afyonkarahisar", *Afyonkarahisar Kütüğü 1*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi 2001.
- Merçil, Erdoğan, "Sâhib Ata", *DİA XXXV*, (2008): 515-516.
- Merçil, Erdoğan, "Sâhib Ataoğulları", *DİA XXXV*, (2008): 518.
- M. Ferit; M. Mesut, *Selçuk Veziri Sâhib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, (İstanbul: Türkiye Matbaası, 1934).
- Odabaşı, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2019).
- Odabaşı, Zehra, "Vezir Sâhib Ata Fahreddin ve Konya'daki Vakıf Eserleri", *Konya Vakıfları*, Konya: Konya Ticaret Odası, (2021): 129-156.

- Özergin, M. Kemal, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Tarih Dergisi* XV/20, (1965): 141-170.
- Özırmak, Yasemin Demircan, *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, (Kayseri: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yay., 1992).
- Öztürk, Nazif, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar (Ahkâmu'l-Evkâf)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1995).
- Sarre, Friedrich, *Küçük Asya Seyahati: 1895 Yazı: Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, çev. Dara Çolakoğlu, (İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yay., 1998).
- Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri*, I-II, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay., 1972).
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Kayseri Sâhib Ata Medresesi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1988).
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, (Ankara: y.y., 1986).
- Turan, Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, 10/39, TTK Basımevi, (1946): 471-496.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003).
- Uysal, Mehmet ve diğerleri, "Afyon Sultandağı Sâhib Ata Kervansarayı", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2006): 83-88.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: TTK Yay., 2003).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, (Ankara: TTK Yay., 1984).
- Yavaş, Alptekin, *Anadolu Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007).
- Yazıcı, Tahsin; Mehmet İpşirli, "Ferrâş", *DİA XII* (1995): 408-409.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, (Ankara: TTK Yay., 2003).

İnternet Kaynakları

https://aksehir.bel.tr/galeri/aksehirde_resmi_yapilar/muzeler/tas_eserler_muzesi/#pid=tas_eserler_muzesi_011.jpg, Erişim Tarihi: 13.9.2022.

Ek 1. Taş Medrese'nin 20 Ramazan 1328 / 25 Eylül 1910 Tarihli Fotoğrafi¹¹⁷

Ek 2: Akşehir Taş Medrese'nin (Taş Eserleri Müzesi) restorasyon sonrası görünümü¹¹⁸

¹¹⁷ BOA, *DH.İD.*28-1, Tarih: 20 Ramazan 1328 (25 Eylül 1910).

¹¹⁸ https://aksehir.bel.tr/galeri/aksehirde_resmi_yapilar/muzeler/tas_eserler_muzesi/#pid=tas_eserler_muzesi_011.jpg, Erişim Tarihi: 13.9.2022.

Ek 3: Akşehir Taş Medrese'nin (Taş Eserleri Müzesi) restorasyon sonrası görünümü¹¹⁹

¹¹⁹https://aksehir.bel.tr/galeri/aksehirde_resmi_yapilar/muzeler/tas_eserler_muzesi/#pid=tas_eserler_muzesi_011.jpg, Erişim Tarihi: 13.9.2022.

Summary

Sahib Ata Fakhr al-Din was an important statesman who held high positions in the Turkish Seljuk Empire for nearly fifty years during its decline and collapse. His time coincides with the period when the administrative and political structure in Anatolia was at its most complex. It was a period of chaos in which many events such as Seljuk sultanate struggles, Mongol oppression, ever-increasing tax burden and internal rebellions took place. Sahib Ata Fakhr al-Din served several Seljuk sultans for 33 years (1258-1285) during the Ilkhanid domination of Anatolia. In 1246, when Izzeddin Keykavus II ascended to the throne with the alliance of the emirs, he became an ambassador in the distribution of duties. It is also known that during the independent reign of Keykavus II (1246-1249), he was sent as a Seljuk envoy to Ilkhan Batu Khan (d.1253), the son of Cuci, who founded the Altınorda State, in order to prevent the Ilkhanid envoys from continuously demanding taxes from Anatolia outside the agreement. Sâhib Ata, who went to the Khan with 100 thousand sultanid dirhams, is known to have succeeded in this endeavor and Batu Khan issued an edict preventing the Ilkhanid commanders from traveling to Anatolia.

When the sultan was absent from the center of the state, Sahib Ata also served as the nâib-i sultanate, a state official responsible for all affairs of the sultan. He was appointed as vizier by Keykavus II following the death of Mahmud Tugrai. In 1258, he served as "emîr-i dâd" (vizier of justice) for two years and in 1260 he was appointed as Grand Vizier with the title of Sâhib by Izzeddin Keykavus II (d.1279). He continued in this position during the reigns of Izzeddin Keykavus II (d.1279), Rükneddin Kılıçarslan IV (d. 1266), Gıyaseddin Keyhüsrev III (d. 1284) and Gıyaseddin Mesud II (d. 1308). During his viziership, the amount to be paid for the needs of Mongol soldiers and administrators could not be provided from the Seljuk treasury, and Sâhib Ata met the expenses of the Mongols from his own treasury. By bringing 400,000 dirham, his 50-year savings, to Erzincan, he saved the state from this burden. As a result of the delicate balance policy he established with the Mongols, who invaded Anatolia after the Köseadağ War (1243) and taxed Anatolia, he prevented further impoverishment of Anatolia and gained the favor of the people in this respect. Sahib Ata died in the village of Nadir in Akşehir (November 22, 1288) and was buried in his mausoleum next to the mosque named after him in Konya. It is known that a principality named Sâhibataoghullari (1275-1341) was established around Karahisarısâhib (Afyon) by his sons. It is also known that the borders of the principality included Kütahya, Sandıklı, Beyşehir and Akşehir in addition to Afyon.

In addition to his statesmanship, Sahib Ata Fakhr al-Din was a philanthropist who contributed to the reconstruction of Anatolia with the mosques, hans, baths and madrasas he established in Sivas, Kayseri, Konya and Afyon. He was a bureaucrat who appeared in the chaotic environment of Anatolia after the Mongol invasion, with prince rivalries and internal rebellions, and a benefactor who tried to keep the state alive socially through the activities of the charitable institutions he was instrumental in. One of these works is the Taş Madrasah, which he built in Akşehir in 648/1250 as a complex with madrasah, masjid, khankah, imaret, guesthouse and fountain. It is known that following the entry of the Turks into Anatolia, many madrasas were established in the region. When the Seljuks of Turkey conquered a city in Anatolia, the first thing they did was to build mosques, madrasas, zawiya, caravanserais, hospitals and almshouses and to settle merchants, clergy and the Turkish population there. Madrasah buildings were among the institutions that were effective in the economic, administrative and cultural development of Akşehir, an important Seljuk city. In fact, in order to carry out educational activities during the Seljuk period, madrasas were built in many cities of Anatolia, the financial needs of which were met by foundations. As a matter of fact, there are 139 madrasas built in Anatolia during the Seljuk and Principalities periods, a significant number of which are still standing.

In this context, many villages, caravanserais, baths and vineyards were recorded as revenues in order for the foundation of the madrasah built by Sahib Ata Fahreddin to survive. The madrasah was among the institutions that were effective in the economic, administrative and cultural development of Akşehir, an important Seljuk city in the historical process. No surviving endowment of the Stone Madrasah has been identified. However, Konyalı mentions that there is a record of a waqfiyyah for Sâhib Ata's madrasah, khankah, masjid and fountain in Akşehir in book number 256 in the Land Registry and Cadastre Archive. In this context, it is seen that kâtip, ferraş, jâbî, imam, muderris, trustee and nazır were appointed to the madrasah from the 16th century to the 19th century. As a matter of fact, it can be said that the educational activities in the Taş Madrasah continued in the Ottoman period and that it was an active structure that carried out its main function of education until the 1900s. In other words, it can be said that Sâhib Ata Madrasah, which is about eight centuries old, was an active structure that carried out its main function of educational activities until the 1900s.

This study focuses on Sâhib Ata Fahreddin's Akşehir Taş Madrasah, which was built in 648/1250 as a madrasah, masjid, khankah, imaret, guesthouse and fountain, and its foundation. It is understood that the madrasah, which was found to have carried out its educational activities until the 1900s, was effective in the economic, administrative and cultural development of Akşehir. As a matter of fact, it is seen in the archival records that many villages, caravanserais, baths and vineyards were recorded as income in order for the foundation of the madrasah to survive. It is expected that this study will contribute to the literature and serve as a source for similar studies in terms of revealing the madrasah foundation in Akşehir, its functioning and revenues.